

INSPIRATIONSMATERIALE

Mad og miljø

Kronik

Danmark skal producere endnu flere fødevarer i fremtiden

Vi kommer ikke til at brødføde verden med klappegrise og gårdsalg. Men kommer skinken fra Danmark, er der garanti for kvalitet, bæredygtighed og innovation

Af Karen Hækkerup og Martin Merrild

I 2050 vil vi ifølge FN være 9,7 milliarder mennesker på Jorden, 2 milliarder flere end vi er i dag. Det samlede dyrkningsbare landbrugsareal vil blive reduceret med 25 procent som følge af klimaforandringerne. Der bliver ganske enkelt brug for, at fremtidens fødevarerproduktion bliver så bæredygtig som mulig, hvis vi skal forhindre geopolitiske uroligheder og et økologisk ragnarok, som er blandt de frygteligste fremtids-scenarier, internationale forskere har fremturet med.

Spørgsmålet om, hvorvidt vi skal producere flere danske fødevarer i fremtiden, er fundamentalt og evigt aktuelt, og man skal ikke læse mange aviser eller se særlig mange nyhedsudsendelser, før man bliver konfronteret med historier om dansk landbrug. Landbruget er og skal altid være til debat. Men i øjeblikket glimrer visionerne i historierne undertiden ved deres fravær. De handler enten om bakterier eller gæld, eller også skal vi tage stilling til nationalretter eller sex med dyr.

Når der diskuteres klima og bæredygtig fødevarerproduktion, er der desværre ikke særlig mange

lande, der deler ambitionsniveau med Danmark. Vi har en stærk tradition for at diskutere alvorlige emner fordomsfrit. Og vi er ikke bange for at lancere kontroversielle ideer i jagten på den bedste løsning. Men vi har også en tendens til at forfalde til navlepilleri og glemme den store verden.

I vores del af verden er vi verdensmestre i at forbruge, men vi er også verdensmestre i at få mest ud af ressourcerne. Der findes ingen lande, som er i stand til at producere fødevarer med et så lavt input og højt output som os. Det bør vi være stolte af.

Innovationens fortrop

Både i denne og andre avisers debatspalter støder vi indimellem på folk, som ønsker at afvikle dansk landbrugs- og fødevarerproduktion, som vi kender den. I vores optik er det de kortsigtede perspektiver, der driver argumentationen i disse indlæg. Ja, vi har udfordringer med bakterier, gæld, manglende vækst, urbanisering, arbejdskraftens bevægelighed, omdømme og internationale konjunkturer. Men det er vi altså ikke alene om. Andre lande er langt hårdere ramt end os, og vi er heller ikke den eneste branche, der har et had/kærlighedsforhold til vores pengeinstitutter og ville ønske, at Rusland atter åbnede for import.

I Danmark bliver der hver dag knoklet for at holde hjulene i gang. Ikke kun på gulvet eller i stalden, men også i la-

Hvis man forestiller sig Danmark uden landbrugs- og fødevarerproduktion, skal man skaffe arbejde til yderligere et par hundredtusinde mennesker, som i dag er beskæftigede i eller tæt på landbruget, skriver dagens kronikører. Foto: Henning Bagger/Scanpix

boratorierne og bag skrivebordene. EU har opgjort den såkaldte innovationsscore for alle EU's fødevarerhverv for at finde ud af, hvilke lande der over én kam er mest innovative. Det vil sige et samlet indeks for, hvor mange penge der er brugt på forskning i den private sektor, uddannelsesniveaet, antallet af patenter, nye produkter og værditilvækst i de virksomheder, der bruger penge på innovation. Resultatet er opløttende, idet Danmark blandt alle lande i EU indtager førstepladsen med den højeste innovationsscore.

Tænk hvad vores knowhow allerede har gjort rundt omkring i verden, hvor dansk teknologi i dag arbejder for højere udbytte og lavere drivhusgasudledning. Skal vi fortsætte med at understøtte denne udvikling, så vi fremover også kan være med til at sikre bæredygtige

løsninger globalt? Det er vi slet ikke i tvivl om.

Den danske fødevarerklunge, som i skrivende stund er verdens tredjestørste, har netop opnået sin styrke, fordi landbruget og teknologivirksomhederne i fællesskab udvikler de metoder og teknologier, som f.eks. kan recirkulere fossile næringsstoffer, genbruge og spare vand, som man i store dele af verden ikke – som hos os – kan tage for givet. Landbruget fungerer som et slags eksperimentarium for udvikling af nye bæredygtigheds løsninger.

Dansk landbrug kan selvfølgelig ikke brødføde verden på egen hånd. Men vi kan fortsætte med at udvikle de teknologier, som kan gøre den globale fødevarerproduktion mere bæredygtig. Faktisk mener vi, at vi har en forpligtelse til at fortsætte det arbejde, generationer før os satte i gang, og som har skabt en af verdens rigeste nationer. Så er det op til politikerne at sikre, at der er de bedste forhold at arbejde under. Skal vi lave danske særregler, så vi f.eks. bliver endnu mere miljøvenlige end vores naboer, og skal vi lave danske særregler for dyrevelfærd, så de danske dyr har det lidt bedre end de tyske? Det er altid en balancegang. Med skrappe regler risikerer vi at gøre det af med et erhverv, som på den lange bane kan flytte store ting globalt. Man kan så diskutere, om dyrene får det bedre, når vi importerer kødet fra lande, hvor man ikke kerer sig om

dyrevelfærd, eller om det samlede klimaaftryk bliver bedre, når den eksporterede produktion foregår i lande, hvor man har en meget liberal miljølovgivning.

Verden uden for Østerbro

I vores del af verden bliver vi færre til at forsørge flere. Vi har brug for, at så mange som muligt arbejder og skaber bæredygtig vækst for at finansiere en stadig større gruppe, som ikke vil være i stand til at klare sig selv. Derfor vil en lukning af dansk landbrug, som nogle foreslår, også være en katastrofe for dansk økonomi og sammenhængskraft.

Hvis man forestiller sig Danmark uden landbrugs- og fødevarerproduktion, skal man skaffe arbejde til yderligere et par hundredtusinde mennesker, som i dag er beskæftiget i eller tæt på landbruget. Eller øge udgifterne til dagpenge og kontanthjælp med mindst 20 milliarder kroner om året. I lyset af de dagpengediskussioner, vi har haft her på det seneste, synes den løsning ikke at være særlig populær. Dertil kommer også, at landbruget rummer en særlig del af dansk kultur. Måske fylder den ikke så meget på Østerbro og Nordsjælland, men i landdistrikterne er aktiviteten på de mange tusinde gårde med til at holde liv i mange lokalsamfund og sikre gode job i både produktionen, i laboratoriet og bag skrivebordet. Hvordan kommer vi videre herfra? På den ene side gør

vi alt, hvad vi kan, for at komme med konstruktive input til de politikere, der fastlægger vores rammevilkår. Og her vil vi bestemt kvittere for, at Christiansborg nu bruger ord, som luner blandt landmænd og fødevarerproducenter, når begge sider af salen siger, at der skal skabes vækst i den danske fødevarerklunge. Men vi er også nødt til at lægge kortene på bordet og invitere danskerne indenfor i en stald, som måske ikke ser ud, som den gjorde på Morten Korchs tid. Det moderne landbrug er industrialiseret på linje med alle mulige andre industrier, som Danmark med god grund kan tillade sig at prale med. Vi kommer ikke til at brødføde verden med klappesvin og gårdsalg, selv om tanken er besnærende. Og den søde drøm om Nationalpark Danmark vil også leve bedst i søvnens verden. Vi skal være bevidste om, at verden drejer rundt, når vi står stille. Derfor skal vi hele tiden se os selv i en global kontekst. Ellers er der hverken et dansk landbrug eller et dansk velfærdssamfund at prale af i fremtiden.

De ni milliarder mennesker i 2050 vil også have ordentlig mad på bordet, og det skal være bæredygtigt produceret. Og hvis der står et lille *made in Denmark* på skinken, mælken eller teknologien, er det ikke så ringe endda.

kronik@information.dk

Karen Hækkerup er administrerende direktør for

Landbrug & Fødevarer.

Martin Merrild er formand for Landbrug & Fødevarer

SERIE

Det brugte land

● Resistente svinebakterier, døde pattegrise i tusindtal, gældstyngede bedrifter. De seneste år har skandale på skandale ramt landbruget. Under skandalerne anes et større opgør om, hvilken rolle landbruget skal spille i det moderne Danmark. Kan det stadig kræve sin ret som en af økonomiens drivkræfter? Er forfædrenes bondeliv fortsat en central del af den danske dna? Hvornår og hvorfor forandrede fortællingen om landbruget sig fra at være en lovsang om kvalitetssmør og andelsbevægelsens fællesskab til at handle om gylle og gæld? De spørgsmål tager en række kronikører fat på i denne serie.

Tror Liberal Alliance virkelig på et marked uden stat?

Tilhængere af laissez faire-kapitalismen tegner et billede af et parti, der ønsker en umenneskelig natvægterstat. I så fald er der noget, Liberal Alliance har glemt at fortælle

Af Claus Strue Frederiksen, Xavier Landes og David Budtz Pedersen

Det er altid rart at blive klogere. Det var derfor med interesse, at vi den 27. oktober læste Christian Bjørnskovs med fleres kritik af vores kommentar (18. oktober) om Liberal Alliances manglende liberale værdier. Og klogere blev vi. For Bjørnskov m.fl. gør opmærksom på, at Liberal Alliance ikke er liberal i ordets moderne forstand, men i dets ældre og mere oprindelige betydning. Men hvis det er rigtigt, er der noget, Liberal Alliance har glemt at fortælle.

For liberalismen i den klassiske variant har flere særdeles kontroversielle elementer, som de fleste tilhængere af Liberal Alliance næppe vil tilslutte sig. For det første hævder Bjørnskov m.fl., at den oprindelige version af liberalismen indebærer et forsvaret for natvægterstaten. Det vil sige en minimalstat, hvis eneste formål er »at beskytte privat ejendom, håndhæve kontrakter og indespærre kriminelle«. For det andet hævdes det, at det er denne oprindelige natvægterudgave af liberalismen, som udgør det liberale i Liberal Alliance.

Den første påstand er direkte usand og viser dårligt kendskab til den politiske filosofis historie. Der findes utallige klassiske liberalister, der ikke forsvare natvægterstaten. Adam Smith forsvare for eksempel ikke en sådan stat, men hævder, at staten skal sikre uddannelse, arbejdsrettigheder og finansiel regulering (*»regulations of paper money«*).

Det er ganske rigtigt standarden i politisk teori at sondre mellem gammel og ny liberalisme. Den gamle version favner bredt og indeholder både tænkere, der støtter en nulstatsløsning (nærmest anarki) samt dem, der tildeler staten en rolle. Men når Bjørnskov m.fl. kalder den moderne videreudvikling af liberalismebegrebet et kup-

forsøg, er det i bedste fald misvisende.

Monopoler og manipulation

Er det virkelig tilfældet, at Liberal Alliance er tilhænger af den klassiske natvægterstat? I så fald har partiet gået stille med dørene. For eksempel mener tilhængere af den klassiske natvægterstat, at ingen form for omfordeling af ressourcer bør finde sted. Alle sejler deres egen sø. Har individet ikke råd til mad, uddannelse, lægebehandling og så videre, er det individets eget problem. Denne stat vil i sin yderste konsekvens overlade syge, svage og arbejdsløse til at dø i rendestenen.

Det kan godt være, at Bjørnskov m.fl. faktisk opretholder et så ekstremt synspunkt, men det er i så fald baseret på en afskyelig menneskeforståelse, der ligger ganske langt fra de fleste moderne liberalisters tankeverden.

Bjørnskov m.fl. prøver at finde støtte hos nobelpristageren Friedrich von Hayek, der havde som program at privatisere penge og antog, at markedet altid vil regulere sig selv. Det er en interessant tanke, at Liberal Alliance vil gøre sig til støtteparti for en natvægterstat, der ikke bare vil overlade de syge til deres egen skæbne, men som vil deregulere markedet på trods af kendte defekter som monopoler og manipulation med information.

Vores gæt vil være, at de færreste i Liberal Alliance vil tilslutte sig denne stat. Faktisk gætter vi på, at Liberal Alliance ikke ønsker en sammenligning med natvægterstaten og dens ekstreme socialdarwinisme, men vil forsvare en variant af social-

liberalismen, som kombinerer en erhvervsvenlig politik med lavt skattetryk og en effektiv offentlig sektor med tilhørende regulering af de finansielle markeder. Det er fint. Og som vi skrev i vores kommentar, ville det klæde Liberal Alliance at stå ved denne, mere nuancerede liberalisme i stedet for at fremture med 'jo mindre stat, des bedre'.

Mere kapitalistisk end liberal

Det er værd at bemærke, at de virksomheder, som Bjørnskov m.fl. fremhæver som gode eksempler på det frie marked, kun bekræfter vores formodning om, at Liberal Alliance er mere kapitalistisk end liberal. Faktisk har Apple ligesom IBM og Microsoft været genstand for flere retssager i Europa og USA for netop at være konkurrenceforvridende, blandt andet fordi en stor del af deres profit ikke kommer fra innovation, men fra såkaldt *vendor lock-in* (aftaler, der gør det umuligt for kunden at skifte produkt eller leverandør), hvilket underminerer det liberale marked.

Endelig gør Bjørnskov m.fl. opmærksom på, at vores indlæg ikke indeholder en eneste reference til en liberal tænker. Det indeholder derimod en reference til det, der i økonomisk teori benævnes som modellen for et frit marked. At denne alment kendte model er fremmed for en professor i økonomi er mildest talt overraskende.

Det er værd at bemærke, at vi ikke hævder, at der aldrig har eksisteret en tænker, der både ville kalde sig liberal og samtidig forkaste modellen for et frit marked. Men der kan ikke være mange tilbage. Vores påstand er, at liberalister i dag generelt er tilhængere af modellen for et frit marked. Den påstand står ved magt. Havde det ikke været tilfældet, ville det betyde, at markedet var selvregulerende, og at misinformation om produkter måtte accepteres – for eksempel at det er i orden at reklamere for, at rygning er godt for helbredet, eller at fed mad beskytter mod cancer. Selv om Liberal Alliance er kommet med flere besynderlige udmeldinger, tror vi dog ikke, at de accepterer en så radikal samfundsdoktrin. I så fald er der noget, de har glemt at fortælle.

debat@information.dk

Claus Strue Frederiksen, Xavier Landes og David Budtz Pedersen er forskere ved Københavns Universitet, Afdelingen for filosofi

“ Er det virkelig tilfældet, at Liberal Alliance er tilhænger af den klassiske natvægterstat? I så fald har partiet gået stille med dørene

Kronik

Landmanden er blevet en effektiv naturødelægger

Den moderne landmands mægtige maskiner og kemikalierne effektivitet gør det muligt i en håndvending at lave ubodelig skade på dansk natur. Når der på landbrugsuddannelsen kun bliver undervist i biologi på niveauet under folkeskolens 10. klasseprøve, skal det gå galt

Af Jens H. Petersen

Da jeg som dreng travede frem og tilbage til bus- sen for at komme til og fra skole, endte jeg nogen gange bag flokken af Nørregårds køer. De var på march mellem engen, hvor de græssede, og stalden, hvor de skulle malkes. Nørregård, iført sorte gummistøvler og en fedtet kasket, gik adstadigt med en pind i hånden og gennede flokken af lystigt skidende dyr de 500 meter hen ad asfalten – ofte med en lille hale af utålmodige billister efter sig. Det syn ser man ikke mere, for de konventionelle malkekøer har ikke længere tid til at komme ud af stalden. Man ser heller ikke orkidéengen, hvor køerne græssede. Eller for den sags skyld de mange levende hegn, der skilte de små marker, og hvor man kunne plukke nødder om efteråret. For landbruget har fået vokseværk, og både marker, gårde og maskiner er blevet store.

Ørkenen vokser

Danske marker er i gennemsnit på omkring fire hektar (40.000 m²) – og da der endnu findes en del

små, må de største være enorme. Maskinerne er ligeledes mægtige: Dagens mejetærskere når op i nærheden af de 11 meters bredde, en moderne vendeplov kan have seks-syv skær, og kan forlænges med fire ekstra – sat efter en traktor med 560 hestekræfter, fire kæmpehjul, knækstyring, fire meters bredde og tæt på 30 ton død- vægt kan man virkelig få noget arbejde fra hånden. Marker er derfor ikke kun blevet store, de store maskiner kan også effektivt udjævne en hver ujævnhed, der fra gammel tid har været strøet omkring i landskabet. Så stensætninger, levende hegn, vandhuller og engdrag, der kunne havde været oaser for naturen, forsvinder hastigt. Selv de beskyttede gravhøje bliver rask væk pløjet firekantede.

Flora og fauna i tilbagegang

Landskabets eneste fritgående dyr er hobbylandmænds heste og en smule økokvæg hist og her. Markerne er derfor overvejende helt rene tæpper af hvede, byg, rug, majs og raps. Her sprøjtes der massivt, og her er intet at leve af for vilde organismer.

Fra biologens synspunkt er det moderne, konventionelle landbrugsland en ørken.

Stort set alle de dyr og planter, der traditionelt har været knyttet til det dyrkede land, er i tilbagegang: sanglærker, støer, ager-

høns, viber, harer og urter som almindelig fuglegræs, agersted-moderblomst, hvid kløver og grine-til-middag.

Naturen gødes ihjel

Lad os – for at forstå monotonien – se på et nærbillede af en hvedemark i marts. Der er absolut intet ukrudt mellem de små spredte hvedeplanter. Den lerede jord er dækket af en film af grønalg – et sikkert tegn på overskud af næring. Mellem planterne ligger små, hvidlige kugler af kunstgødning, og hvor de opløses, er selv algerne væk, svedet af et næringsindhold,

“Selv den mest vidende og sympatiske landbrugskonsulent råder for en sikkerhedsskyld til en ekstra sprøjtning, ekstra gødskning og dybere grøftning, hvis der blot er en teoretisk risiko for et udbyttetab ved at tage naturens parti

Der sprøjtes, så både atmosfæren, vejkanterne og den nærliggende natur får deres del af giften.

Foto: Jens H. Petersen.

som overstiger deres tolerance. Marken er med andre ord gødet i en grad, så selv gødningselskende organismer står af.

Landmanden følger nok bare anbefalinger og regler for gødskning af intensivt dyrkede hvedemark. Der er sikkert ikke en finger at sætte. Men der er tydeligvis et stort overskud af næring, og meget af det vil med regnvandet havne i den nærliggende å og derfra føres videre ud i fjorde og have.

En tv-journalist udtalte forleden, at »iltsvindet i Limfjorden skyldes det varme, stille vejr.« Sådan kan man jo bekvemt vælge at skyde skylden på naturen, men jeg vil nu mene, at årsagen snarere er den alt for store mængde af gødning, vi har ladet ophobe i fjorden.

Ser vi ud over det danske landskab, er næringsstofudslip fra landbruget et af de helt store problemer. Det gælder ikke blot åer, søer og fjorde, nej, hele landskabet plages af landbrugets voldsomme brug af gødning. Hver gang du lugter gylle, er der kvælstof i luften, og det lander både på landbrugsjorden og i sårbar natur. Især den næringsfattige natur har vanskeligt ved at klare det – og så skifter den oprindeligt høje biodiversitet til et helvede af græsser, brændenælder og lodden dueurt.

Landmand uden naturforstand
Er det den moderne landmand da

blevet ond og grådig? Næppe. Den moderne landmand ved snarere for lidt om natur, for hvad lærer man om natur på landbrugsskolerne? Biologi på niveau F, beskrevet som »et niveau mellem folkeskolens afgangsprøve og 10. klasseprøve«. Landmændene uddannes som dyrkningsteknikere med forstand på gødningsregnskaber, markplaner og maskiner, men uden synderligt input om biologi og natur.

Da jeg sidste år standsede en nabo under en meget optimistisk marksprøjtning og henviste til, at der stod skyer af sprøjtemiddel mange meter op i luften, var svaret, at ja, det blæste nok lige vel kraftigt, men at han nok skulle lade være med at sprøjte den yderste bane over mod vores økologiske jord. Udsigten til tab i forbindelse med sprøjteskader på naboens jord var helt klart forståelig, men hvad der skete med sprøjtemidlet i den omliggende natur, var tilsyneladende uden for fantasiens rækkevidde.

Nu kunne man jo håbe, at rådgivningen fra de højere lag af konsulenter og politikere i dansk landbrug kunne sætte naturen på dagsordenen, men også her hersker landbrugsteknikken, og ordet 'dækningsbidrag' (overskuddet på dyrkningen) er tilsyneladende gud. Selv den mest vidende og sympatiske landbrugskonsulent råder for en sikkerheds skyld til en ekstra sprøjtning, ekstra gødskning og dybere grøftning, hvis der blot er en teoretisk risiko for et udbyttetab ved at tage naturens parti. Måske er det i den branche er direkte ansvars pådragende at vægte rimelighed over indtjening? Og da rådet fra landbrugstoppen i årtier har lydt 'større er bedre',

International kommentar

Ruslands antivestlige følelser stikker dybt

Et massivt folkeflertal af russere bakker op om Putins politik over for Ukraine, og deres støtte kan kun til dels forklares ved regimets manipulation med den offentlige mening

Af Maria Snegovaja

Den 4. november kunne Rusland igen fejre sin Dagen for National Enhed. Denne nationaldag, der blev etableret så sent som i 2005, er dermed ikke så forfærdelig meget ældre end den russiske enhed, der er vokset frem siden Ruslands invasion af Krim i marts. Ifølge meningsmålinger fra opinionsinstituttet Levada Center steg præsident Putins popularitetstal fra 65 procent i januar til 80 procent i marts umiddelbart efter annekteringen af Krim. Tallet nåede sit hidtidige rekordniveau på 87 procent i begyndelsen af august, og det har holdt sig i omtrent samme leje frem til i dag. Levada Center har også noteret sig, at et rekordhøjt antal af russere (over 60 procent) i dag føler sig overbeviste om, at deres land »generelt bevæger sig i den rigtige retning«.

Disse tal viser en massiv folkelig opbakning i det russiske samfund omkring de spørgsmål, som russerne vurderer har væsentlig betydning for Ruslands udvikling. Det foruroligende er, at denne folkelige enhed er vokset sammen omkring et aggressivt og anti-vestligt ressentiment. Dette ressentiment kan man allerede spore i det militante tonefald, der gennemsyrrer almindelige russeres samtaler og i opinionstal, af hvilke det fremgår, at over 70 procent af de adspurgte ser USA som Ruslands vigtigste fjende (sammenlignet med kun 25 procent i 2008). De antivestlige følelser er så intense, at havde terrorangrebene mod USA den 11. september 2001 fundet sted i dag, ville russere i stort tal formentlig have sluttet sig til de mange palæstinensere, som fejrede og jublede over tragedien. Den-

gang, efter 11. september, udtalte Kreml straks sin uforbeholdne støtte til USA's krig mod terror. En lignende reaktion ville være usandsynlig dag.

Antivestlige følelser

Disse konstateringer afslører selvfølgelig, hvor dyb en krise i det russisk-vestlige forhold begivenhederne i Ukraine har udløst, men russernes stigende folkelige enhed afspejler også en mere generel kurs mod voksende adskillelse fra Vesten. Hvordan kan det være, at nutidens russere definerer sig i et så direkte modsætningsforhold til Vesten? Er der noget i Ruslands historie og kultur, som gør det mere tilbøjeligt til at nære antivestlige følelser?

Der er flere svar på disse spørgsmål. For det første er antivestlige følelser næppe enestående for Rusland. I dagens verden bruges antivestlig retorik sandt at sige hyppigt af mange autoritære eller antidemokratiske magthavere, herunder Fidel Castro, den nu afdøde Hugo Chávez, Viktor Orbán, Robert Mugabe og mange andre. De demokratiske frihedsværdier, som Vesten lægger så stor vægt på at holde i hævd, karamboleser med disse ledes ønske om vedblivende at klynge sig til magten og tilskynder autokraterne til at afvise den »ikke-traditionelle, homoseksuelle, og promiskuøse« vestlige moral til gengæld for traditionelle værdier, der hævdes at være unikke for deres egen kultur (og som påfaldende nok i reglen også indebærer modvilje mod jævnligt at udskifte egne ledere). Derudover kan udviklingslande, som halter bagefter den vestlige verden, ofte være fristet til at vælge en antivestlig platform for at forklare deres egen underudvikling. Set i dette perspektiv er præsident Putins antivestlige stil næppe enestående, selv om visse elementer i hans sovjetiske opdragelse og erfaringer fra efterretningstjenesten efter alt at dømme har disponeret ham yderligere for et antivestligt verdenssyn.

Slavofili

Den antivestlige dimension i Ruslands selvforståelse har også et dybere lag. Spørgsmålet om Ruslands civilisatoriske tilhørsforhold blev ivrigt debatteret i 1800-tallet mellem vestligt orienterede intellektuelle, der understregede Ruslands enhed med den europæiske civilisation, og 'slavofile', der gik ind for

en unik russisk vej. Nikolai Danilevskij, en af de mest berømte slavofile, påpegede, at Rusland historisk har formet sin nationale identitet i opposition til dets traditionelle militære fjender, som har været europæere snarere end asiater. Fænomenets specifikke rødder går helt tilbage til den tidlige katolske missionsvirksomhed, som russerne historisk opfattede som en trussel mod deres egen ortodokse identitet.

Tilsyneladende er der ikke meget, der har ændret sig siden Danilevskijs tid (1822-1885, *red.*). En af de mest populære russiske ortodokse helgener Alexander Nevskij lovpriser stadig i dag for sin rolle i forsvaret af Ruslands identitet mod svenske og tysk-katolske angribere (hvilket også forklarer, hvorfor hans helgenbillede blev så populariseret af Sovjet under Anden Verdenskrig). Selv Dagen For National Enhed, den 4. november, fejres til minde om den russiske folkeopstand, der udgik fra Moskva imod polsk-litauiske angribere i 1612. I betragtning af den antivestlige traditions sejlivethed er det således næppe en overraskelse, at den dukker op igen, når omstændighederne på ny kræver national enhed.

Ruslands antivestlige følelser stikker således dybere end til regimets manipulation af den offentlige mening. Dette historiske element er dog ikke ensbetydende med, at russerne ikke ser sig selv som europæere, eller med at de for altid vil definere sig selv i opposition til Vesten. Men det indikerer dog, at Ruslands selvforståelse er kendetegnet ved ubesvarede spørgsmål, der er blevet eksponeret (snarere end fremelsket) af præsident Putins handlinger i Ukraine.

Rusland vil først være i stand til at bevæge sig fremad og blive et succesrigt medlem af den globaliserede verden, når landet får afklaret sin dybt rodfastede eksistentielle krise. Hvor høj en pris vi skal betale for det, må tiden vise.

debat@information.dk

Maria Snegovaya er klummeskribent ved dagbladet *Vedomosti* og ph.d.-studerende ved i Columbias Universitets Institut for Statskundskab

© Carnegie.ru og Information

Oversat af Niels Ivar Larsen

kan man vel ikke fortænke den enkelte landmand i at tænke mere på penge end på natur. Et stort dækningsbidrag er synonymt med godt landmandskab.

Stor magt, stort ansvar

Kører man en tur på landet i august, finder man sig let mellem to meter høje mure af majsplanter. Det er meget imponerende, næsten amerikansk, men man kan intet se. Og slipper man ud, er der i reglen korn så langt øjet rækker. Imens står heden som et græstæppe på grund af næringsnedfaldet, og gamle, kuperede bakkelandskaber springer i krat, fordi det ikke mere kan betale sig at have græssende dyr gående.

Vi, der har levet i det i mange år, kan huske, hvordan det også kunne være.

Men beslutningerne bliver ikke taget i Udkantsdanmark. De tages af landbrugsorganisationerne og i Folketinget, og gad vide hvor mange cand.politter, der husker, hvordan man engang kunne finde grine-til-middag i enhver ordentlig kornmark?

Min egen onkel Christian var landmand, og han havde 'Herligheden', en nordøstvendt græsmark med læ og udsigt over Kolding Fjord. Christian havde nok heller ikke nogen særlig viden om natur, men han havde heller ikke særlig stor mulighed for at lade eventuel uvidenhed gå ud over naturen. Hans bedrift var divers, med både hegn, skov, eng, køer, roer og korn. Hans maskiner var små: en grå Ferguson med måske 30 hestekræfter, en plov med to skær, en selvbinder og et tærskværk. Og han havde en 'Herlighed'.

I dag gør de mægtige maski-

ner og kemikaliernes effektivitet det muligt i en håndvending at lave ubodelig skade på resterne af dansk natur, ligesom vi kollektivt kan vælte klodens økosystemer – med mindre vi genfinder empatien for naturen.

kronik@information.dk

Jens H. Petersen er biolog, forfatter og fotograf og bor på en lille økologisk æbleplantage på Djursland. Han har for nylig udgivet bøgerne 'Blomsterliv' og 'Landbrugslandet' (med Søren Ryge), hvorfra artiklens illustration stammer.

SERIE**Det brugte land**

Resistente svinebakterier, døde pattegrise i tusindtal, gældstyngede bedrifter. Under skandalerne anes et større opgør om, hvilken rolle landbruget skal spille i det moderne Danmark. Er forfædrenes bondeliv fortsat en central del af den danske dna? Hvornår og hvorfor forandrede fortællingen om landbruget sig fra at være en lovsang om kvalitetssmør og andelsbevægelsens fællesskab til at handle om gylle og gæld?

OMSTILLING

En rigtig skole har adgang til have

De kommende generationer skal ikke være passive forbrugere, men selv have en holdning til hvordan maden produceres, og om den er god og sund. Det handler om fødevarer, klima og natur – og ikke mindst om os selv i en stor og kompleks verden

Af Jesper Løvenbalk Hansen

Claus Laage-Thomsen går til freds og spredter det sidste hestemøg ud over de nu høstede skolehaver ved Bispebjerg Bakke. Den sidste skoleklasse er netop ved at pakke sammen for i år. Vejret er slået om til efterår.

»Det er egentlig noget, man gør i foråret – altså gøder på den måde – men vi gør det nu, og sår så noget rug, der kan vokse sig grønt over vinteren,« forklarer Claus Laage-Thomsen, der er naturvejleder og som de sidste fem år har arbejdet i Danmarks største skolehave ved Bispebjerg Bakke.

Skolehaven er et 30.000 kvadratmeter stort grønt område i Københavns Nordvestkvarter.

De seneste dage er i alt ti læs hestemøg blevet leveret til skolehaverne

fra de lokale rideskoler rundt om i København.

»Vi gør det for på pædagogisk vis at forklare børnene, hvordan vi efter at have høstet leverer ny næring tilbage til jorden.«

»Børnene kan tydeligt se, at det her dampende hestemøg er fuld af energi. De kan jo selv mærke varmen fra det. Derfor fungerer det, når vi fortæller, at efter vi har fjernet en masse næringsstoffer fra jorden, er den så at sige blevet sulten igen,« siger han.

35 skoleklasser fra hele København passer på skift skolehaverne. Dertil kommer 14-15 børnehaver og en 8-10 vuggestuer, der ligeledes har deres faste gang i den grønne oase ved Bispebjerg.

Det overordnede budskab, som også landets fødevareminister Dan Jørgensen (S) rejser land og rige rundt med, er, at vi – og især de kommen-

Skolehaverne er blevet attraktive igen. Hos Skolehaven ved Bispebjerg Bakke, der er Danmarks største, er der 35 skoleklasser, der på skift passer haverne. Desuden benyttes de også af flere børnehaver og vuggestuer. Foto: Sigrid Nygaard

de generationer – skal lære at spise sund, varieret mad af høj kvalitet. Og så skal vi lære, hvor maden overhovedet kommer fra, og hvordan fremstillingen af fødevarer spiller ind i forhold til andre udfordringer som miljø og klima.

Haven er en gammel nyhed

I sidste weekend afholdtes for første gang i København konferencen Spis din by, hvor fokus var på de mange nye dyrkningssteder, der dukker op overalt i byen. Herunder tendensen i ind- og udland til at skolerne igen

benytter haver i en del af undervisningen. Budskabet var blandt andet, at børn og unge igen skal til at lære om naturen og de store spørgsmål om, hvor maden kommer fra, efter et par generationer med begrænset fokus på emnet.

Men selv om skolehaver og fødevarereproduktion er blevet nogle af tidens store emner, så er selve ideen med skolehaverne langt fra ny. Det fortæller Ulla Skovsbøl, der er journalist og forfatter til bogen Skolehaver i Praksis fra 2012.

»Skolehaverne var en meget stor

Ingen tid til søvn

Vi synger det samme omkvæd igen og igen. Et omkvæd om materiel vækst som overser vitale udfordringer og nye livsmuligheder, og som understøttes af magtfulde sidskræfter, der sløver vores vågenhed

Af Liv la Cour

Jeg sidder på en af Københavns mange kaffebarer og lytter til Tina Dickows intense og undrende stemme. »Who's

gonna sing the song of change. If no one can imagine life outside the beaten track?«. Nutidens 'beaten track' er det endeløst gentagne omkvæd om materiel vækst som løsning på stort set alt. I weekendens Information siger den nye formand for Radikale Venstre: »Vi håber, at mange vil blive millionærer«. Uanfægteligt et velmenende håb. Men ærlig talt naivt. Et ønske baseret på en besynder-

lig og blind tro på, at rigdom gør os lykkelige.

På min ønskeliste står ingen million, men derimod politikere med visioner, der rækker ud over det enkelte menneskes bankkonto. Et ønske om at vi som samfund – og ikke mindst de som lovgiver om rammerne for samfundet – vil begynde at handle på fakta. Og kæmpe for andre håb. De ubekvemme kendsgerninger er, at klodens økologiske system – også fundamentet for vores økonomi – er under voldsomt pres. Temperaturen stiger, isen smelter, udledningen af fossile brændstoffer fortsætter, arter uddør. Ressourceknaphed og ekstreme vejrforhold truer menneskers eksistens. Det er et faktisk budskab, som kræver

forandringsledelse og bæredygtige handlinger. Mens over halvdelen af republikanerne i den amerikanske kongres benægter disse fakta og hårdnakket kæmper for at modsætte sig en grøn omstilling, synes denne polemik mere afdæmpet i Danmark. I stedet er dog indtrådt en *laissez faire* holdning, hvor det hele nok går med småjusteringer som vi kan lave, når vækstraten atter er høj.

I buddhismen taler man om tre sidskræfter, der hæmmer og distraherer menneskelig udvikling. Aggression, begær (seksuelt såvel som materielt) og søvn. Denne menneskelige 'diagnose' kan med fordel beskrive udfordringerne for en kollektiv bæredygtig omstilling. Aggressionen karakteriserer

vores forhold til kloden og naturgrundlaget. Ressourcerne overudnyttes, og råstoffernes udtømmes. Vi finder det selvfølgelig at udvinde al olie, gas, skifergas, uran etc., uanset hvor miljødelæggende metoder det måtte kræve. Vi laver gerne landskaber om og nedbryder økosystemer. Begæret efter det materielle er den mekanisme, som i høj grad fremmer aggressionen. Forbruget af materielle goder og oplevelser synes at udfylde en indre tomhed eller kortvarigt lindre en fremmedgørelse. For at retfærdiggøre livsstilen portrætteres såkaldte 'overøkologiske forbrugere' som »småreligiøse« (læs interview med trendanalytiker i Information 13.-14. sept.). Men det er jo netop forbruget, som er blevet re-

OMSTILLING

og skolehaverne gled derfor ud af undervisningen og blev til et tilbud, man typisk kunne benytte efter skoletiden på lige fod med aktiviteter som at gå til fodbold eller spejder, forklarer Claus Laage-Thomsen.

Hvorfor haver?

Men nu er udviklingen vendt igen. Og selv om det nok er tilfældigt, at skolehaver igen bliver populære, netop som en ny skolereform forsøges implementeret landet over, så passer reformen som fod i hose i forhold til et øget fokus på skolehaver.

»Med fokus på nye undervisningsformer, mere bevægelse og en længere skoledag passer den nye skolereform rigtig godt til ideen om skolehaver,« siger Ulla Skovsbøl og peger på, at undervisningsministeren jo er stor fortaler for at få eleverne ud af klasseværelset for at lære på andre måder.

Det samme mener Claus Laage-Thomsen.

»Det ligger jo lige til højrebent med skolehaver. Den ny folkeskolereform lægger op til, at mere af undervisningen skal ske ude og væk fra klasselokalet. Og haver kan jo bruges og give inspiration til stort set alle fag: biologi, geografi, geologi, madkundskab, matematik, sløjd – ja selv filosofi,« siger han.

»Det handler jo også om eksistens og tingenes sammenhæng, så ja, jeg mener, at skolehaver kan være god inspiration til stort set alle fag,«

Når vi overhovedet skal beskæf-

tige os med naturpleje og fødevarerproduktion i skolerne, så hænger det sammen med, at børn i dag slet ikke ved, hvor maden kommer fra, mener Ulla Skovsbøl.

»Haverne er med til at give børnene den viden om fødevarerne, der gør, at de også kan stille krav til den mad, de spiser. Alt for mange spiser for dårligt, og det er også det, som den nye skolehavebevægelse i USA har fokus på,« siger Ulla Skovsbøl.

Siden 1970'erne er der i Californien, USA, vokset en stærk bevægelse frem omkring organiseringen af lokale skolehaver. I dag er der mere end 2.500 skolehaver alene i staten Californien.

»Det der sker med byhaver, skolehaver og andre lignende aktiviteter kommer i kølvandet af nogle internationale tendenser, hvor de er særlig langt fremme i byer som London og Berlin, men også i særlig grad i Californien,« siger Ulla Skovsbøl.

»Jeg vil sige, at selv om bølgen med skolehaver igen ruller over landet, så er vi faktisk ikke så langt fremme endnu. Vi lægger os snarere op af nogle tendenser, der er meget store andre steder,« siger Ulla Skovsbøl.

– Men hvad er det nye i forhold til tidligere?

»I 1980-90'erne, da skolehaverne efter lang tids dvale igen begyndte at vinde frem i Danmark, var fokus mere stramt på miljø, mens det i dag ligger et lidt andet sted,« siger Ulla Skovsbøl.

»Nu er fokus især på god, sund mad og de friske råvarer, som et modsvar til fastfood og billige fødevarer fra supermarkederne. Herhjemme ligger det godt i tråd med hele bølgen af ny nordisk mad,« siger Ulla Skovsbøl og forklarer også om et andet skolehaveprogram, der blandt andet støttes af Fredensborg Kommune og det økologiske landbrug Krogerup ved Humlebæk.

»Haver til Maver'-konceptet er under ekspansion i hele landet. Udgangspunktet for bevægelsen er netop fokus på sundhed og kvalitet i vores fødevarerforsyning,« siger Ulla Skovsbøl.

Claus Laage-Thomsen er enig. Han tror, at skolehaverne igen vil blive en central del af undervisningen. Dels fordi der fra politikere, medier og almindelige bekymrede borgere er kommet et meget stort fokus på den mad vi spiser samt på, hvor vores mad kommer fra, og hvordan den laves.

»Og så håber jeg da også, at det til dels har med værdier at gøre. At vi igen har fået øjnene op for værdien af praktisk arbejde og af at dyrke sin egen mad. Det er måske noget, som er glemt lidt over de seneste generationer.«

I Nordvest mærkes det i hvert fald, at fødevarer og sundhed igen er kommet højt på dagsordenen.

»For få år siden var haverne her ved at gro til i krat og buskads. Nu er der venteliste for at komme til.«

jel@information.dk

bevægelse omkring verdenskrigene, men døde så småt ud igen i 1960'erne. Blandt andet fordi man begyndte at bruge haverne til andre formål som eksempelvis børneinstitutioner,« siger Ulla Skovsbøl.

Den udvikling kender naturvejlederne i Bispebjerg. Her kan skolehaverne i år fejre 90 års jubilæum, men det har været noget af en rutchebanetur, forklarer Claus Laage-Thomsen.

Ved etableringen i 1924 udgjorde skolehaverne overfor Bispebjerg Hospital, der stod færdigbygget få år

tidligere i 1913, en vigtig del af fødevarerforsyningen for områdets familier. Og sådan var det helt frem til omkring 1950'erne, da velfærdsstaten for alvor slog rod, kvinderne kom ud på arbejdsmarkedet og mad på konserverdåser blev populært.

»Skolehaverne havde meget stor betydning i tiden omkring krigene, hvor maden fra skolehaverne var et vigtigt bidrag til husholdningen. Der var jo knaphed på fødevarer dengang. Men det ændrede sig, og det gjorde betydningen af skolehaverne også.«

Langsomt forsvandt interessen,

ligiøst. Religiøst i den forstand at vi på trods af videnskabelige data tror, det nok kan fortsætte med den rare vækst. Tror på *business-as-usual* med et teknologisk fix som redning. Men »who's gonna sing a song of faith. If no one prays for anything that can't be bought and sold?« fortsætter Dickows stemme.

Bekvem rævesøvn

Søvnen er tilsyneladende den mest uskyldige tilstand, men kan dog have de alvorligste følger. Søvnen er den manglende opmærksomhed på konsekvenserne af ens handlinger – eller konsekvenserne af ens ikke-handlinger, altså når vi undlader at agere. Det gælder stater, virksomheder og in-

divider. I søvnen og den bekvemme rævesøvn er det stort set gratis at forurene og opbruge ressourcer. Fordi konsekvenserne ofte er distanceret enten i tid eller rum. Men dette er ikke tidspunktet til at falde i søvn, for vores stræben efter lykke har nemmere ved at lykkes, når vi vågner op af søvnen, erkender og reducerer vores aggressive forhold til naturgrundlaget og gennemskuer tomheden i det materielle begær. Da kan vi begynde at nynne et andet beat med plads til flere parametre for den gode rytme.

omstilling@information.dk

Liv la Cour er cand.scient.pol, MSc, fuldmægtig samt medlem af netværket Omstilling Nu.

EFTERSKOLEN FOR IDRÆT OG KREATIVITET

HIMMERLANDS UNGDOMSSKOLE

TAG ET ÅR PÅ EFTERSKOLE OG FÅ VENNER FOR LIVET

TO REJSER. REEL MEDINDFLYDELSE OG FRIHED UNDER ANSVAR

Vi er en skole i rivende bevægelse og udvider hele tiden vores tilbud under overskriften idræt og kreativitet. For øjeblikket tilbyder vi disse 14 profilfag.

- SPILUDVIKLING
- FILM
- FOTO
- FORFATTERSKOLE
- MUSIK
- TEAMBUILDER
- STYRKETRÆNING
- FODBOLD
- HÅNDBOLD
- GOLF
- DANS
- MADKUNST
- TEKSTIL OG DESIGN
- PROTOTYPE

“

Allerede 4 uger henne i mit efterskole år har jeg fået nogle vildt fede oplevelser med en masse nye venner. Jeg ved, at jeg går mange flere fantastiske og værdifulde oplevelser i møde, som jeg sikkert kan huske i meget lang tid.

- Steen Frederiksen 10. klasse

NYHED: FRA 2015 TILBYDER VI VORES NYE EKSAMENSFRIE JOURNALISTLINJE

FIND OS PÅ FACEBOOK ELLER WWW.H-U.DK